

بررسی ویژگی‌های اجتماعی و جمعیت‌شناختی خانوارهای زن سرپرست

مجری

محمود قاضی طباطبایی

فاطمه ترابی

همکاران

نادر مهري

مهدیه رجیبی رستمی

پژوهشکده‌ی آمار

گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آمار

زمستان ۱۳۹۲

به نام خداوند جان و خرد

پیش‌گفتار

از جمله تغییرات اجتماعی و جمعیتی گسترده‌ای که ایران در سال‌های گذشته تجربه نموده است، تغییر در فراوانی خانوارهای زن‌سرپرست بوده است و همین مسئله این زنان و خانواده‌های آنان را در کانون توجهات قرار داده است. همزمان با این تغییرات به‌طور خاص می‌توان زنانه شدن سالمندی و به تبع آن زنانه شدن سرپرستی خانوار در میان جمعیت سالمند و گسترش سرپرستی خانوار توسط زنان به دلیل فوت همسر، عدم ازدواج و مجرد باقی ماندن آنان یا افزایش میزان طلاق را مشاهده کرد. پرداختن به موضوع خانوارهای زن‌سرپرست بیش و پیش از هر چیز نیازمند در اختیار داشتن آمارهایی در خصوص ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی زنان سرپرست خانوار و اعضای خانوارهایی است که آنان سرپرستی آن را به عهده دارند. از سوی دیگر مقایسه ویژگی‌های این خانوارها با خانوارهای مردسرپرست کمک شایانی در فهم وضعیت زنان و خانوارهای تحت سرپرستی آن‌ها که از آنان در ادبیات توسعه به‌عنوان فقیرترین فقرا یاد می‌شود، خواهد کرد.

در این گزارش با استفاده از نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ و داده‌های ۲ درصدی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، به بررسی ویژگی‌های اجتماعی و جمعیت‌شناختی خانوارهای زن‌سرپرست در مقایسه با خانوارهای مردسرپرست در ایران پرداخته شده است. نکته قابل تأمل در مورد مطالعاتی که تاکنون در این زمینه انجام شده، تمرکز و تأکید بر ویژگی‌های زنان سرپرست خانوار است، به‌طوری که بررسی خانوارهای زن‌سرپرست به نوعی مغفول مانده است. این طرح با محور قرار دادن خانوارهای زن‌سرپرست به‌عنوان مجموعه‌ای متمایز از سایر خانوارها به بررسی وجوه تشابه و تمایز آن‌ها در ابعاد اجتماعی و جمعیت‌شناختی پرداخته و این‌گونه خانوارها را به‌عنوان پدیده‌ای در حال ظهور با نیازها و چالش‌های مختلف مطرح می‌کند.

این پژوهش در گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آماری پژوهشکده‌ی آمار با مدیریت جناب آقای دکتر محمود قاضی طباطبایی و سرکار خانم دکتر فاطمه ترابی از گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران و همکاری جناب آقای نادر مهری و سرکار خانم مهدیه رجبی رستمی انجام شده است که بدین‌وسیله به پاس تلاش‌های مستمر صورت گرفته، صمیمانه از آن‌ها تشکر و قدردانی می‌شود. پژوهشکده‌ی آمار در انجام این بررسی از همکاری مالی و فنی صندوق جمعیت سازمان ملل متحد (UNFPA) در ایران بهره برده است که از همکاری آن سازمان صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود. از خوانندگان محترم تقاضا می‌شود، نظرات اصلاحی خود در ارتباط با محتوای مجموعه‌ی حاضر را به گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آماری منعکس نمایند.

گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آمار

پژوهشکده‌ی آمار

فهرست مطالب

۱	۱. کلیات
۱-۱-۱	مقدمه
۲-۱-۱	اهداف تحقیق
۳-۱-۱	تعاریف و مفاهیم
۴-۱-۱	مروری بر مطالعات انجام شده در داخل کشور
۵-۱-۱	مروری بر مطالعات انجام شده در خارج کشور
۶-۱-۱	جمع بندی و خلاصه مرور مطالعات انجام شده
۱۵	۲. یافته‌های پژوهش
۱۵-۱-۲	مقدمه
۱۶-۲-۲	بررسی روند تغییرات در فراوانی و درصد خانوارهای زن سرپرست در پنج دهه گذشته
۱۷-۲-۲-۱	بررسی روند تغییرات در فراوانی انواع خانوارهای زن سرپرست (برحسب سن و تعداد افراد تحت سرپرستی) و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست در پنج دهه گذشته
۲۴-۳-۲	بررسی ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی زنان و مردان سرپرست خانوار در ایران در سال ۱۳۹۰
۲۴-۳-۲-۱	بررسی الگوی ترتیبات زندگی در انواع خانوارهای زن سرپرست و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست
۲۷-۳-۲-۲	بررسی سطح تحصیلی زنان و مردان سرپرست خانوار
۲۸-۳-۲-۳	بررسی وضعیت زناشویی زنان و مردان سرپرست خانوار
۳۰-۳-۲-۴	بررسی وضعیت مهاجرت زنان و مردان سرپرست خانوار
۳۳-۴-۲	بررسی ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی فرزندان خانوارهای زن سرپرست در ایران در سال ۱۳۹۰

- ۳۳-۲-۴-۱- بررسی وضعیت تحصیلات فرزندان سرپرستان خانوار.....
- ۳۴-۲-۴-۲- بررسی وضعیت زناشویی فرزندان سرپرستان خانوار.....
- ۳۵-۲-۴-۳- بررسی وضعیت مهاجرت فرزندان سرپرستان خانوار.....
- ۳۸-۲-۵-۵- بررسی ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی زنان سرپرست خانوار به تفکیک استان در سال ۱۳۹۰.....
- ۳۸-۲-۵-۱- توزیع جغرافیایی خانوارهای زن سرپرست برحسب استان محل سکونت در سال ۱۳۹۰.....
- ۴۰-۲-۵-۲- توزیع خانوارهای زن سرپرست برحسب سن سرپرست خانوار به تفکیک استان.....
- ۴۲-۲-۵-۳- توزیع خانوارهای زن سرپرست برحسب الگوی ترتیبات زندگی به تفکیک استان.....
- ۴۵-۲-۵-۴- توزیع سطح تحصیلی زنان سرپرست خانوار به تفکیک استان.....
- ۴۵-۲-۵-۵- توزیع وضعیت زناشویی زنان سرپرست خانوار به تفکیک استان.....
- ۴۶-۲-۵-۶- توزیع وضعیت مهاجرت زنان سرپرست خانوار به تفکیک استان.....

۴۹ ۳. خلاصه یافته‌ها

۵۵ پیوست‌ها

۵۵- پیوست آ: توزیع نسبی خانوار برحسب جنس و سن سرپرستان در هر یک از استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰.....

۵۶- پیوست ب: توزیع نسبی خانوار برحسب جنس و سن سرپرستان در هر یک از استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ در مناطق شهری و روستایی.....

۵۷- پیوست ج: توزیع نسبی ترتیبات زندگی سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در هر یک از استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ در کل کشور.....

۵۸- پیوست د: توزیع نسبی ترتیبات زندگی سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در هر یک از استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ در مناطق شهری.....

۵۹- پیوست و: توزیع نسبی ترتیبات زندگی سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در هر یک از استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ در مناطق روستایی.....

۶۱ مرجع‌ها

فهرست جداول

- جدول ۱-۱- دسته‌بندی ویژگی‌های مطالعات مرور شده در زمینه زنان سرپرست خانوار..... ۱۴
- جدول ۱-۲- تعداد و درصد خانوار برحسب جنس سرپرست خانوار در سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۰ در کل کشور..... ۱۷
- جدول ۲-۲- تعداد خانوارهای معمولی برحسب بعد خانوار و جنس و سن سرپرست خانوار در سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۰ در کل کشور..... ۱۸
- جدول ۳-۲- توزیع نسبی الگوی ترتیبات زندگی سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در کل کشور..... ۲۵
- جدول ۴-۲- توزیع نسبی الگوی ترتیبات زندگی سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در مناطق شهری..... ۲۶
- جدول ۵-۲- توزیع نسبی الگوی ترتیبات زندگی سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در مناطق روستایی..... ۲۶
- جدول ۶-۲- توزیع نسبی سطح تحصیلات سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در کل کشور..... ۲۷
- جدول ۷-۲- توزیع نسبی سطح تحصیلات سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در مناطق شهری..... ۲۸
- جدول ۸-۲- توزیع نسبی سطح تحصیلات سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در مناطق روستایی..... ۲۸
- جدول ۹-۲- توزیع نسبی خانوارها برحسب وضعیت زناشویی، جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در کل کشور..... ۲۹
- جدول ۱۰-۲- توزیع نسبی خانوارها برحسب وضعیت زناشویی، جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در مناطق شهری..... ۲۹
- جدول ۱۱-۲- توزیع نسبی خانوارها برحسب وضعیت زناشویی، جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در مناطق روستایی..... ۳۰
- جدول ۱۲-۲- توزیع نسبی وضعیت مهاجرت سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در کل کشور..... ۳۰
- جدول ۱۳-۲- توزیع نسبی وضعیت مهاجرت سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در مناطق شهری..... ۳۰
- جدول ۱۴-۲- توزیع نسبی وضعیت مهاجرت سرپرستان خانوار برحسب جنس و سن در سال ۱۳۹۰ در مناطق روستایی..... ۳۱
- جدول ۱۵-۲- توزیع نسبی تحصیلات فرزند/فرزندان سرپرستان خانوار برحسب جنس و محل سکونت سرپرست در سال ۱۳۹۰..... ۳۴
- جدول ۱۶-۲- توزیع نسبی وضعیت زناشویی فرزند/فرزندان سرپرستان خانوار برحسب سن فرزندان، جنس و محل سکونت در سال ۱۳۹۰..... ۳۵
- جدول ۱۷-۲- توزیع نسبی وضعیت مهاجرت فرزند/فرزندان سرپرستان خانوار برحسب جنس و محل سکونت در سال ۱۳۹۰..... ۳۶

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۲- درصد سرپرستی خانوار برحسب جنس سرپرست خانوار در سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۰ در کل کشور ۱۷
- نمودار ۲-۲- توزیع نسبی خانوارها برحسب جنس و سن سرپرست و تعداد افراد تحت سرپرستی در سال ۱۳۴۵ در کل کشور ۲۰
- نمودار ۳-۲- توزیع نسبی خانوارها برحسب جنس و سن سرپرست و تعداد افراد تحت سرپرستی در سال ۱۳۵۵ در کل کشور ۲۱
- نمودار ۴-۲- توزیع نسبی خانوارها برحسب جنس و سن سرپرست و تعداد افراد تحت سرپرستی در سال ۱۳۶۵ در کل کشور ۲۱
- نمودار ۵-۲- توزیع نسبی خانوارها بر حسب جنس و سن سرپرست و تعداد افراد تحت سرپرستی در سال ۱۳۷۵ در کل کشور ۲۲
- نمودار ۶-۲- توزیع نسبی خانوارها بر حسب جنس و سن سرپرست و تعداد افراد تحت سرپرستی در سال ۱۳۸۵ در کل کشور ۲۳
- نمودار ۷-۲- توزیع نسبی خانوارها بر حسب جنس و سن سرپرست و تعداد افراد تحت سرپرستی در سال ۱۳۹۰ در کل کشور ۲۴
- نمودار ۸-۲- توزیع نسبی سرپرستان خانوارها برحسب جنس سرپرست و علل مهاجرت در گروه سنی کمتر از ۳۵ سال در سال ۱۳۹۰ در کل کشور ۳۱
- نمودار ۹-۲- توزیع نسبی سرپرستان خانوارها برحسب جنس سرپرست و علل مهاجرت در گروه سنی ۳۵ تا ۶۴ ساله در سال ۱۳۹۰ در کل کشور ۳۲
- نمودار ۱۰-۲- توزیع نسبی سرپرستان خانوارها برحسب جنس سرپرست و علل مهاجرت در گروه سنی بیشتر از ۶۵ سال در سال ۱۳۹۰ در کل کشور ۳۲
- نمودار ۱۱-۲- علل مهاجرت فرزند/فرزندان خانوارهای زن سرپرست در گروه سنی کمتر از ۱۸ سال و بیشتر از آن در سال ۱۳۹۰ در کل کشور ۳۶
- نمودار ۱۲-۲- علل مهاجرت فرزند/فرزندان خانوارهای زن سرپرست در گروه سنی کمتر از ۱۸ سال و بیشتر از آن در مناطق شهری کشور در سال ۱۳۹۰ ..... ۳۷
- نمودار ۱۳-۲- علل مهاجرت فرزند/فرزندان خانوارهای زن سرپرست در گروه سنی کمتر از ۱۸ سال و بیشتر از آن در مناطق روستایی کشور در سال ۱۳۹۰ ..... ۳۷

- نمودار ۲-۱۴- توزیع خانوارها به تفکیک جنس سرپرست و در هر یک از استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰..... ۳۹
- نمودار ۲-۱۵- توزیع نسبی زنان سرپرست خانوار به تفکیک گروه‌های سنی و استان در سال ۱۳۹۰ در کل کشور ۴۰
- نمودار ۲-۱۶- توزیع نسبی زنان سرپرست به تفکیک گروه‌های سنی و استان در سال ۱۳۹۰ در مناطق شهری ۴۱
- نمودار ۲-۱۷- توزیع نسبی زنان سرپرست به تفکیک گروه‌های سنی و استان در سال ۱۳۹۰ در مناطق روستایی ۴۱
- نمودار ۲-۱۸- توزیع نسبی خانوارهای زن سرپرست برحسب ترتیبات زندگی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۰ در کل کشور..... ۴۳
- نمودار ۲-۱۹- توزیع نسبی خانوارهای زن سرپرست برحسب ترتیبات زندگی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۰ در مناطق شهری ۴۳
- نمودار ۲-۲۰- توزیع نسبی خانوارهای زن سرپرست برحسب ترتیبات زندگی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۰ در مناطق روستایی ۴۴

فهرست نقشه‌ها

نقشه شماره ۱: پراکندگی خانوارهای زن سرپرست در کل کشور در سال ۱۳۹۰..... ۳۹

نقشه شماره ۲: پراکندگی سطح تحصیلی زنان سرپرست خانوار در کل کشور در سال ۱۳۹۰..... ۴۶

نقشه شماره ۳: پراکندگی وضعیت زناشویی زنان سرپرست خانوار در کل کشور در سال ۱۳۹۰..... ۴۷

نقشه شماره ۴: پراکندگی وضعیت مهاجرت زنان سرپرست خانوار در کل کشور در سال ۱۳۹۰..... ۴۸

کلیات

۱-۱- مقدمه

تعداد خانوارهای ایرانی که توسط زنان سرپرستی می‌شوند، در دهه‌های گذشته به‌طور قابل توجهی افزایش یافته است. طبق نتایج آخرین سرشماری کشور در سال ۱۳۹۰، ۱۲/۱ درصد خانوارهای ایرانی را خانوارهای زن سرپرست تشکیل داده‌اند که رشد ۱/۷ برابری را نسبت به سال ۱۳۵۵ نشان می‌دهد. در گفتمان توسعه، از زنان سرپرست خانوار به‌عنوان فقیرترین فقرا یاد می‌شود و زنانه شدن فقر با افزایش تعداد این زنان ارتباط داده شده است (چانت ۲۰۰۳). از آن‌جا که این مسأله در تحقیقات گوناگون مورد بحث است، به همین دلیل نیز تا کنون مطالعات متعددی درباره زنان سرپرست خانوار انجام شده است. قاضی طباطبایی و مهری (۱۳۹۱) با مرور سیستماتیک مطالعات منتشر شده در رابطه با زنان سرپرست خانوار در ایران نشان دادند ۳۷/۷ درصد این مطالعات به توانمندسازی، ۲۳/۰ درصد به سلامت، ۱۸/۰ درصد به مشکلات و آسیب‌ها، ۶/۶ درصد به ویژگی‌های اجتماعی و ۶/۶ درصد به فقر اختصاص یافته است. قاضی طباطبایی و مهری (۱۳۹۱)، خلاهای پژوهشی در مورد زنان سرپرست خانوار را در ده محور زیر ارائه کرده‌اند.

۱. مطالعه مدل‌های توانمندسازی موفق در ابعاد گوناگون آن در کشورهای مختلف جهان و بومی‌سازی آن برای کشور بر حسب ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی و جمعیتی زنان سرپرست خانوار به تفکیک شهر و روستا
۲. بررسی کمی اثربخشی فعالیت‌ها و خدمات صورت پذیرفته در خصوص زنان سرپرست خانوار و تدوین راهکارهای عملی در جهت حذف تدریجی خدمات کم اثر و تقویت اثربخشی خدمات و فعالیت‌های مؤثر
۳. بررسی کاستی‌ها و موانع قانونی پیش روی زنان سرپرست خانوار
۴. بررسی سالخورده شدن جمعیت کشور و پیامدهای آن برای زنان سرپرست خانوار در آینده (پدیده زنانه شدن سالمندی)

۵. شکل‌گیری الگوهای نوظهور زنان سرپرست خانوار و مطالعه‌ی پیامدهای آن با تأکید بر طلاق در نقاط شهری و روستایی
  ۶. مطالعه بار مضاعف و رابطه آن با سلامت زنان سرپرست خانوار در مناطق شهری و روستایی
  ۷. تهیه بانک داده در تمامی ابعاد سلامت زنان سرپرست خانوار و بررسی تغییرات آن در طول زمان
  ۸. بررسی منزلت اجتماعی زنان سرپرست خانوار و پیامد آن در فقر و سلامت زنان
  ۹. بررسی احتمال کم شماری زنان سرپرست خانوار در پیمایش‌ها و سرشماری‌های مرکز آمار ایران و دلایل آن و ارائه راهکارهایی در جهت کاهش آن
  ۱۰. فقر زنان سرپرست خانوار و پیامد آن بر سلامت
- به این ترتیب ملاحظه می‌شود که مطالعه‌ی ویژگی‌های مختلف زنان سرپرست خانوار مورد توجه پژوهشگران حوزه‌های مختلف واقع شده است، هر چند کماکان خلأهای پژوهشی متعددی در این زمینه وجود دارد که می‌بایست در آینده با مطالعات کمی و کیفی میان رشته‌ای پر شوند.
- نکته‌ی قابل تأمل در مورد مطالعاتی که تاکنون انجام شده، تمرکز و تأکید بر ویژگی‌های زنان سرپرست خانوار است، به طوری که بررسی خانوارهای زن سرپرست به نوعی مغفول مانده است. این طرح با محور قرار دادن خانوارهای زن سرپرست به عنوان مجموعه‌ای متمایز از سایر خانوارها، به بررسی وجوه تشابه و تمایز آن‌ها در ابعاد اجتماعی و جمعیت‌شناختی پرداخته و این گونه خانوارها را به عنوان پدیده‌ای در حال ظهور با نیازها و چالش‌های مختلف مطرح می‌کند. بدین منظور در این طرح از منابع داده‌ای گوناگونی از جمله نتایج سرشماری‌های نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ و داده‌های ۲ درصد سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، استفاده شده است.

۱-۲- اهداف تحقیق

- هدف کلی این طرح عبارتست از مطالعه ویژگی‌های اجتماعی و جمعیت‌شناختی خانوارهای زن سرپرست در مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست. اهداف تفصیلی این طرح نیز عبارتند از:
- بررسی روند تغییرات در فراوانی و درصد خانوارهای زن سرپرست (در مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست) در پنج دهه‌ی گذشته
  - بررسی روند تغییرات در فراوانی و درصد انواع خانوارهای زن سرپرست (برحسب سن سرپرست و تعداد افراد تحت سرپرستی) و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست در پنج دهه گذشته
  - بررسی الگوی سنی سرپرست و فرزندان خانوارهای زن سرپرست و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست در سال ۱۳۹۰
  - بررسی سطح تحصیلی سرپرست و فرزندان خانوارهای زن سرپرست و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست در سال ۱۳۹۰
  - بررسی وضعیت زناشویی سرپرست و فرزندان خانوارهای زن سرپرست و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست در سال ۱۳۹۰

- بررسی وضعیت مهاجرت سرپرست و فرزندان خانوارهای زن سرپرست و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست در سال ۱۳۹۰
  - بررسی الگوی ترتیبات زندگی خانوارهای زن سرپرست و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست در سال ۱۳۹۰
  - بررسی توزیع جغرافیایی خانوارهای زن سرپرست برحسب محل سکونت (شهری یا روستایی) و استان محل اقامت و مقایسه با خانوارهای مرد سرپرست
- یافته‌های این طرح می‌تواند تصویری جامع از ویژگی‌های اجتماعی و جمعیت‌شناختی خانوارهای زن سرپرست ارائه نموده و به شناخت توانمندی‌ها و چالش‌های پیش روی این گونه خانوارها و ارائه برنامه‌های مناسب برای تقویت توانمندی‌ها و رفع چالش‌های موجود کمک کند.
- توجه به این نکته ضرورت دارد که در بسیاری از خانوارها اگرچه زنان، سرپرست خانوار محسوب نمی‌شوند ولی در واقع به علل مختلف از جمله ابتلا به بیماری‌های مزمن، اعتیاد، مهاجرت دائم یا فصلی، زندانی شدن و یا بیکاری طولانی مدت سرپرست مرد، سرپرستی خانوار در واقع به عهده‌ی زنان است. اگرچه مطالعه این خانوارها خارج از حیطه‌ی طرح حاضر است، اما به جهت ویژگی‌های خاص و آسیب‌پذیری بیشتر اعضا در این گونه خانوارها، ضرورت این مطالعه مورد تأکید قرار گرفته و پیشنهاد می‌گردد.

۱-۳- تعاریف و مفاهیم

سرپرست خانوار

منظور از سرپرست خانوار، عضوی از خانوار است که در خانوار به این عنوان شناخته می‌شود. سرپرست خانوار معمولاً مسئولیت تأمین تمام یا بخش عمده‌ای از هزینه‌های خانوار یا تصمیم‌گیری در مورد نحوه هزینه کردن درآمدهای خانوار را برعهده دارد. سرپرست خانوار لزوماً مسن‌ترین عضو خانوار نیست و می‌تواند زن یا مرد باشد. بدیهی است که در خانوار یک نفره، همان شخص سرپرست خانوار است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

سن

منظور از سن، تعداد سال‌های کاملی است که از زمان تولد فرد گذشته است. در این مطالعه سرپرستان خانوار در سه گروه سنی کمتر از ۳۵ سال، ۳۵ تا ۶۴ سال و ۶۵ ساله و بالاتر از هم تفکیک شده و ویژگی‌های اجتماعی و جمعیتی مورد نظر آن‌ها با هم مقایسه شده‌اند.

سطح تحصیلات

در این مطالعه سطح تحصیلی پاسخگویان به شش رده‌ی بی‌سواد، سوادآموزی و ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و دیپلم، عالی و سایر دوره‌های آموزشی- نامشخص، طبقه‌بندی شده است.

وضعیت زناشویی

دارای همسر: زنان یا مردانی که عقد ازدواج بسته‌اند، اعم از اینکه در هنگام سرشماری با همسر خود زندگی مشترک داشته یا نداشته باشند، دارای همسر محسوب می‌شوند.

بی‌همسر بر اثر فوت همسر: زنان یا مردانی که همسرشان فوت کرده است و تا زمان سرشماری مجدداً ازدواج نکرده‌اند بی‌همسر بر اثر فوت همسر شناخته می‌شوند.

بی‌همسر بر اثر طلاق: زنان یا مردانی که از همسر خود بر اثر طلاق جدا شده و تا زمان سرشماری مجدداً ازدواج نکرده‌اند، بی‌همسر بر اثر طلاق تلقی می‌شوند.

هرگز ازدواج نکرده: زنان یا مردانی که تا زمان سرشماری همسر اختیار نکرده‌اند، هرگز ازدواج نکرده شناخته می‌شوند. زنان یا مردانی که نامزد شده ولی هنوز عقد نکرده‌اند، در این گروه قرار می‌گیرند.

محل سکونت

جمعیت ساکن در نقاط شهری: منظور از جمعیت ساکن در نقاط شهری در هر یک از محدوده‌های بخش، شهرستان، استان یا کشور، جمعیت تمامی شهرهایی است که در همان محدوده قرار دارد و جمعیت هر شهر، عبارت است از مجموع تعداد اعضای همه خانوارهای معمولی ساکن، مؤسسه‌ای و گروهی که اقامتگاه معمولی آنان در زمان سرشماری در آن شهر واقع است.

جمعیت ساکن در نقاط روستایی: منظور از جمعیت ساکن در نقاط روستایی در هر یک از محدوده‌های دهستان، بخش، شهرستان، استان یا کشور، جمعیت تمامی آبادی‌هایی است که در همان محدوده قرار دارد و جمعیت هر آبادی، عبارت است از مجموع تعداد اعضای همه خانوارهای معمولی ساکن، مؤسسه‌ای و گروهی که اقامتگاه معمولی آنان در زمان سرشماری در آن آبادی واقع است.

مهاجر

آن دسته از اعضای خانوارهای معمولی ساکن، گروهی و مؤسسه‌ای که شهر یا آبادی محل اقامت خود را در فاصله آبان ۱۳۸۵ تا آبان ۱۳۹۰ تغییر داده‌اند، مهاجر شناخته می‌شوند.

محل اقامت قبلی

منظور آخرین اقامتگاه معمولی مهاجران وارد شده طی سال‌های ۱۳۸۵ تا آبان ۱۳۹۰ به هر شهر یا آبادی، قبل از مهاجرت است. شهرستان و استان محل اقامت قبلی بر اساس محدوده فعلی تقسیمات کشوری و وضعیت شهر یا آبادی بودن آن بر اساس وضعیت زمان ترک محل اقامت قبلی تعیین می‌شود.

۱-۴- مروری بر مطالعات انجام شده در داخل کشور

باقری (۱۳۸۲) در کتابی تحت عنوان «اشتغال زنان در ایران» به بررسی ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی زنان سرپرست خانوار با استفاده از داده‌های سرشماری سال ۱۳۷۵ پرداخته است. نتایج بررسی وی بیانگر آن است

که در سال ۱۳۷۵، بیشتر از یک سوم (۳۳/۶ درصد) از خانوارهای زن سرپرست را خانوارهای یک نفره و بیش از نیمی (۵۱/۸ درصد) از این خانوارها را خانوارهای یک یا دونفره تشکیل داده‌اند. همچنین بیشتر از یک پنجم (۲۱/۲ درصد) زنان سرپرست خانوار، سرپرستی خانوارهای ۵ نفره و بیشتر را بر عهده داشته‌اند. این نسبت در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۱۹/۶ و ۲۴ درصد بوده است. همچنین نتایج مطالعه‌ی فوق نشان می‌دهد که توزیع سنی زنان سرپرست خانوار در سال ۱۳۷۵ به ترتیب در گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر ۳۱/۷ درصد، ۶۰-۶۴ ساله ۱۱/۶ درصد و ۵۰-۵۹ ساله ۹/۴ درصد بوده است. در مجموع ۵۲/۷ درصد از زنان سرپرست خانوار در این سه گروه سنی قرار داشته‌اند. الگوی توزیع سنی زنان سرپرست خانوار (برخلاف مردان) یک الگوی فزاینده بوده و هماهنگ با افزایش سن، عموماً افزایش می‌یابد. از نظر الگوی سنی زنان سرپرست خانوار، در نقاط شهری، تعداد زنان سرپرست خانوار گروه سنی ۳۵-۵۹ سال بیشتر از نقاط روستایی و در نقاط روستایی تعداد زنان سرپرست خانوار گروه سنی ۱۵-۳۴ سال و ۶۵ سال و بیشتر، بیشتر از نقاط شهری هستند. همچنین نسبت باسوادی در بین زنان سرپرست خانوار کل کشور در سال ۱۳۷۵، ۳۳/۸ درصد بوده و نزدیک به دوسوم از زنان سرپرست خانوار بی‌سواد بوده‌اند. مقاطع ابتدایی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی به ترتیب بیشترین فراوانی نسبی زن باسواد را داشته‌اند. در سال مذکور، ۳/۲ درصد از زنان سرپرست خانوار دارای تحصیلات عالی بوده‌اند که یک درصد از خانوارهای این زنان را خانوارهای یک نفره تشکیل داده‌اند. همچنین نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که از بین زنان سرپرست خانوار در کل کشور در سال ۱۳۷۵، ۱۵/۸ درصد شاغل، ۰/۶ درصد بیکار جویای کار، ۱/۶ درصد محصل، ۵۷/۶ درصد خانه‌دار، ۲۰/۲ درصد دارای درآمد بدون کار بوده و ۳/۸ درصد نیز در سایر گروه‌های فعالیت طبقه‌بندی شده‌اند. فراوانی نسبی توزیع سرپرستان زن غیرفعال در بین زنان ۱۰ ساله و بیشتر ۸۳/۳ درصد بوده است و گروه‌های خانه‌دار و دارای درآمد بدون کار به ترتیب بزرگترین گروه‌های زنان سرپرست غیرفعال را تشکیل می‌دهند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که میزان بیکاری در جمعیت فعال اقتصادی در بین زنان سرپرست خانوار کل کشور ۳/۴ درصد، در نقاط شهری ۴/۰ درصد و در نقاط روستایی ۲/۶ درصد بوده است. میزان بیکاری در بین زنان سرپرست بی‌سواد (۳/۶ درصد) بیشتر از زنان سرپرست باسواد (۳/۳ درصد) است. این شاخص در بین زنان سرپرست دارای تحصیلات عالی ۲/۱ درصد بوده است. همچنین نتایج مطالعه در مورد وضعیت زناشویی در سال ۱۳۷۵ نشان می‌دهد که از بین زنان سرپرست خانوار ۱۰ ساله و بیشتر در کل کشور، ۲۱/۶ درصد دارای همسر، ۷۰/۵ درصد بی‌همسر بر اثر فوت همسر، ۴ درصد بی‌همسر بر اثر طلاق و ۳/۵ درصد هرگز ازدواج نکرده بودند.

محمدی (۱۳۸۵) در کتاب «زنان سرپرست خانوار» به بررسی ویژگی‌های اجتماعی- جمعیتی و اقتصادی زنان سرپرست خانوار پرداخته است. آمارهای مربوط به زنان سرپرست خانوار در این کتاب از سرشماری‌ها و آمارگیری‌های مرکز آمار ایران، کمیته امداد امام خمینی، سازمان بهزیستی کشور و بنیاد شهید و امور ایثارگران جمع‌آوری شده است. نتایج تحلیل‌های جمعیتی در این کتاب نشان می‌دهد طی سرشماری‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵، با گذشت زمان و همچنین افزایش سن، تعداد خانوارهای زن سرپرست نیز افزایش یافته است. در سال ۱۳۵۵ بیش از ۵۰ درصد از خانوارهای زن سرپرست مربوط به زنان بالای ۵۰ سال بوده‌اند در حالی که در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ این سهم به بیش از ۶۰ درصد رسیده است. همچنین توزیع نسبی خانوارهای زن سرپرست بر حسب بعد خانوار در سرشماری‌های مذکور نشان می‌دهد که خانوارهای زن سرپرست عمدتاً یک